

КОЗАЦЬКІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ СЕЛА ПАВОЛОЧ НА ЖИТОМИРЩИНІ

Серед населених пунктів Житомирщини, історія яких пов'язана з діяннями українського козацтва, в першу чергу слід згадати Паволоч, нині село Попільнянського району.

Відомий дослідник минувшини Л. Похілевич пояснює походження його назви віт слова "паволока", яке у стародавніх слов'ян означало шовкову або взагалі дорогоцінну тканину (12, с. 212), що може свідчити про торгове значення цього населеного пункту в давнину.

Територія села була здавна заселена людьми. Широко відомим є поселення трипільської культури в околицях Паволочі (7). З історичних документів місто відоме з XVI століття як власність Остафія Дашковича (12, с. 212). За деякими даними він був уродженцем іншого міста Житомирщини - Овруча. О. Дашкович належав до числа перших козацьких ватажків, займав посаду канівського та черкаського старости. На чолі козацьких загонів не раз зупиняв татарські набіги на українські землі. робив успішні військові походи в Крим.

Наприкінці XVI століття Паволоч в числі інших маєтностей сю р. Роставиці була куплена князем Кириком Ружинським (3, с. 280). Пізніше, у першій половині XVII століття, вона належала до володінь панів Корецьких (І. с. 159.162). В цей же час Паволоч була волосним містечком Київського воєводства (1, с. 122, 128). Французький дипломат П'єр Шевальє називає її серед "найвидніших міст та фортець, які займають козаки" (13, с. 43).

Паволоч була досить сильно укріпленим містечком. Центр його з трьох боків був оточений рікою Роставицею і струмком Паволочкою, а з четвертої – високим валом, дубовим частоколом та ровом. На певній відстані від містечка знаходився високий курган, який звався Івановою могилою, і де в хвилину небезпеки стояв вартовий козак з віхою для подачі сигналу про ворожий напад.

Народні перекази доносять відомості і про підземний хід протяжністю півверсти, який вів від фортеці до річки (12, с. 213).

В середині XVII століття в Павлоччі нараховувалось 754 двори (5, с. 27). Для порівняння: в цей же час у Фастові було 500 дворів, Чуднові - 607. Приблизно стільки ж налічувалось у Житомирі та Вінниці. В період Визвольної війни міста Павлочч, Вінниця, Брацлав та інші пункти становили другу лінію оборони українських земель (5, с. 145).

У 1617 році в Павлоччі відбувались переговори між поляками (на чолі з С. Жолкевським) і українськими козаками П.Конашевича-Сагайдачного, де йшлося про заборону козакам нападати на турецькі території (4, с. 357).

В Павлоччі кілька разів перебував Богдан Хмельницький. Вперше він прибув до містечка 16-18 липня 1648 року і проживав тут до 25 липня (9, с.66,67). В цей час він видав ряд універсалів, приймав посланців. Пізніше зупинявся в Павлоччі в грудні 1648 року, повертаючись із походу в західноукраїнські землі, з-під Замостя. Пізніше у серпні 1649 року, в Павлоччі Б. Хмельницький приймав Пегра Литвинова послана путивльського воєводи і Левонтія Жеденева та Івашка Котьолкіна - посланців брянського воєводи, та висловив їм невдоволення відмовою Росії надати йому військову допомогу (9, с. 97).

У 1651 році Б. Хмельницький пропонував провести в Павлоччі польсько-українські переговори (9, с. 125). Однак їх проведенню завадили нові бойові дії, які розгорілись на українській території з ініціативи польської сторони. Саме в Павлоччі Богдан Хмельницький одержав трагічну звістку про поразку в битві під Берестечком.

Захоплений у полон татарським ханом, він не знав про перебіг бою, а хан не повідомляв про його результати. Гетьман звільнився від опіки хана Іслам-Гірея під Любарем (нині райцентр Житомирської області), після того як козаки розгромили кількатисячну орду ногайців під Чудновим і Павлоччю (10, с. 334). На початку липня 1651 року Б.Хмельницький прибув до Павлоччі, де зібрав 3 тисячі злотих для платні мурзам (10, с. 335). Тут же полковник Адам

Хмелецький 5 липня повідомив про наслідки Берестецької битви (10, с. 335).

Саме в Павлочі Б. Хмельницький зробив перші кроки по організації оборони України від наступаючих польсько-литовських військ, відновленню боєздатності козацької армії "знову почал військо збирати и із городов виганяти осталцов приказал" (6, с. 61) і Павлочі гетьман звернувся з універсалами до населення України з закликом підніматись на боротьбу із ворогом (9, с. 134).

Після від'їзду 7 липня гетьмана з міста велику активність у формуванні козацьких загонів розгорнув тут полковник І. Кучевич-Миньківський. Проте міська верхівка не підтримала заходи полковника, через що він змушений був зі своїми однодумцями податись до Б. Хмельницького (10, с. 345). А двохтисячний загін його козаків вступив в околицях міста в бій з наступаючим польським військом, яким командував кам'янецький староста Петро Потоцький (син полководця польської армії Миколи Потоцького). Поразка поляків була б неминучою, але їм на допомогу підоспіли вояки князя Ієремії Вишневецького і примусили козаків відступити до Білої Церкви (13, с. 71).

У Павлочі в липні-серпні 1651 року перебував і зверхник польського війська Миколай Потоцький, готуючись до наступу на козаків. Саме в Павлочі 10 серпня 1651 року помер внаслідок хвороби заклятий ворог українського народу Ієремія Вишневецький (9, с. 136), його тіло було відправлено 13 серпня для поховання в родовий маєток.

Серед краєзнавців Житомирщини поширена думка про існування на теренах області всередині XVII століття 6 полків: Житомирського, Любарського, Миропільського, Звягельського, Овруцького та Павлоцького (8). Однак аналіз літописних відомостей, інших історичних документів вимагає переглянути це твердження. При цьому під полком слід розуміти не лише військовий підрозділ, а, в першу чергу, територіально-адміністративну одиницю.

Успішний початок Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у 1648 році призвів до покозачення великої кількості населення України. Найбільш відомим па Житомирщині був саме Павлоцький полк. Виник у

середині 1648 року. Однак після Зборівського договору 1649 року його територія була приєднана до Білоцерківського полку Відмовили його після Берестецької битви 1651 року на чолі і полковником Іваном Кучевичем-Миньківським. Після того полк проіснував досить довго, аж до 1674-1676 років, та й пізніше, на початку XVIII століття була спроба його відновити.

Паволоцькі полковники виконували важливі доручення Б. Хмельницького. Так, підпис І. Кучевича-Миньківського стоїть під Білоцерківським мирним договором 651 року. Інший паволоцький полковник Михайло Суличич очолював козацькі посольства до російського царя V 1651 році, а в 1653 році-до Трансільванії та Валахії (9, - с. 124, 127, 163).

Л. Похілевич називає ще одного паволоцького полковника - Шрамка, який був місцевим священиком, познайомився у 1648 році з Богданом Хмельницьким, вступив до козацького війська, хоробро бився за незалежність рідної землі (12, с. 726). Можливо, саме він виведений в образі полковника Шрама в історичному романі П. Куліша "Чорна Рада. Хроніка 1663 року".

Населення міста не раз зі зброєю в руках виступало проти гнобителів. Історичні документи донесли до нас скаргу пана Остафія Стрибиля, датовану 1618 роком, на жителів Паволочі. Верхівці. Ходоркова, Корнината інших містечок і сіл проте, що вони."...зобравши людей своов.іьнїх до килькаеот войск ... кгвалтовне на маестности и дома шляхецкие, яко неприятель заграничнїй штурмами, добуваючи през огонь. кгрунту зносячи". У травні 1663 року Паволоцький полковник Іван Попович священика з Ходоркова, очолив повстання місцевого населення проти польської шляхти, яка поверталась у свої маетки. Повстання охопило значну територію, в Паволочі формувались загони озброєних селян, і. Попович об'єднав свої дії з козаками наказного гетьмана Лівобережної України Якіма Сомка (6, с. 92). На допомогу повстанцям йшов загін запорозьких козаків на чолі з Іваном Сірком. Ллє, зупинений ворогами, він змушений був повернутись на Січ.

Повстанцям вдалось вигнати шляхту з території полку, однак гетьман Павло Тетеря придушив повстання. І. Попович після тортур був страчений у Паволочі

(2, с. 143. 145).

І в 60-ті та 70-ті роки XVII століття навколо Паволочі відбувались гарячі військові події. Так, у 1675 році її захопили війська Яна Собеського. А за угодою 1676 року між Туреччиною та Річчю Посполитою Паволоч разом з Білою Церквою залишились за польською державою (Петровський, с. 322, 327).

На початку XVII століття, після відновлення польського панування на Правобережній Україні, Паволоч відійшла до володінь князів Любомирських. Ще на середину XVII ст. тут було 4 дерев'яні церкви - Покровська, Михайлівська, Богоявленська, Благовіщенська (12, с. 213).

Таким чином, історичні джерела засвідчують яскраві сторінки середньовічної історії цього села в південній частині Житомирщини, пов'язані з українським козацтвом.

¹ Актова книга Житомирського гродського уряду 1609 року // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.-К., 1981.

² Антонович В., Бец В. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах // Український історичний журнал. - 1991. - № 5. - С. 143-145.

³ Грушевський М. Історія України-Руси. - К., 1995. - Т VI.

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. - К., 1995. - Т. VII.

⁵ Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. - Львів, 1990. - С. 27, 145.

⁶ Літопис Самовидця.-К., 1972.-С. 61,92, 110, 117,120,121, 177.

⁷ Макаревич М. Трипільське поселення біля с. Паволочі // Археологічні пам'ятки УРСР.-Т. IV.-К., 1952.

⁸ Поліщук Ю. Пам'ятні місця розташування козацьких полків на Житомирщині / Козацькі часи на Житомирщині.-Житомир, 1994.-С. 106-109.

⁹ Смолій В. Степанков В. Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. – К., 1994.

¹⁰ Смолій В. Степанков В. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний

портрет-' К., 1995.

¹¹Петровський М. Нариси історії України XVII-поч. XVIII ст. (Досліди над Літописом Самовидця). - Харків, 1930. - С. 322, 327.

¹²Похилевич Л. Сказання о населенных местностях Киевской губернии. - К.. 1864.

¹³Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. - К., 1993.